

ALMAN SALİB-İ AHMER CEMİYETİ

Muttalip ŞİMŞEK

1864 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nden sonra savaşta yaralanan veya hasta olan askerlerin tedavisi için başta Avrupa olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde kurulan Kızılhaç/Kızılay topluluklarından biri de Alman Salib-i Ahmer Cemiyeti (Alman Kızılhaç/Das Deutsche Rote Kreuz)'dir. Cemiyet, kuruluşundan kısa bir süre sonra Avrupa'nın en büyük yardım organizasyonları arasına girmeyi başarmış ve yürüttüğü çalışmalarda sosyal yardım (Volkswohlfahrt) prensibini esas aldığı için ülkedeki pek çok kesimden destek görmüştü. Bu destek sayesinde Afrika'dan Japonya'ya, Rusya'dan Trablusgarp'a kadar birçok bölgeye gönüllü sağlık personeli gönderen Alman Kızılhaç, yardım sağladığı ülkelerdeki Kızılhaç/Kızılay topluluklarıyla da büyük bir uyum içerisinde çalışmıştır.

Alman Kızılhaç kuruluş amacına sadık kalarak örneğin Sırp-Bulgar Savaşı (1885), Boer Savaşı (1899-1902) ve Rus-Japon Savaşı (1904-05)'nda her iki tarafa sağlık personeli ile sağlık ve gıda malzemesi desteğinde bulunduğu gibi Osmanlı-Rus Savaşı/93 Harbi (1877-78), Osmanlı-Yunan Savaşı (1897), Trablusgarp Savaşı (1911-12) ve Balkan Savaşları (1812-1813)'nda da Cenevre Sözleşmesi uyarınca cephelerde yer almıştı. Osmanlı cephelerinde ilk tecrübesini 93 Harbi ile yaşayan

Alman Kızılhaç, savaşın hemen başında her iki tarafa da yardım teklifinde bulunmuş; hem Rus Kızılhaç, hem de Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu yardım teklifini kabul etmişti. Bunun üzerine biri St. Petersburg'da diğeri de İstanbul'da olmak üzere iki ayrı bölgede istasyon oluşturan Alman Kızılhaç, ilki 27 Ağustos 1877'de (34 sandık), ikincisi 1878 yılının ilk günlerinde (70 sandık) ve üçüncüsü de 13 Şubat 1878'de (21 koli) İstanbul'a sağlık, gıda ve giyecek malzemelerinin yanında toplam 12.000 Mark da nakit para göndermişti.

Aynı şekilde Osmanlı-Yunan Savaşı'nda da, her iki tarafa yaptığı yardım teklifine olumlu yanıt alan Alman Kızılhaç, Almanya'nın farklı üniversitelerinde görev yapan doktorların yönetiminde Atina ve İstanbul'a sağlık ekipleri göndermiştir. Prof. Dr. Nasse (Berlin) yönetiminde İstanbul'a gönderilen ve on personel den oluşan ekip Yıldız Hastanesi'nin hemen yanında inşa edilen bir askerî hastanede (baraka) cepheden getirilen 88'i ağır, 116'sı hafif olmak üzere toplam 204 yaralı askerin tedavisiyle ilgilenmişti.

Trablusgarp Savaşı başladığında Alman Kızılhaç yine geleneksel yardım anlayışına bağlı kalarak her iki tarafa da yardım teklifini iletmiş; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin teklife olumlu cevap vermesi üzerine, Berlin'deki Merkez Komitesi'nin 4 Aralık 1911 tarihli kararıyla Osmanlı cephesine bir sağlık ekibi gönderilmesi için çalışma başla-

tılmıştı. Ekipte üç doktor, on iki hasta bakıcı ve hemşire, üç eczacı, bir kimyacı, bir elektrik teknisyeni, bir tesisatçı, bir boyacı ve bir de marangoz bulunuyordu. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve bölgedeki askerî yetkililerin önerisiyle Aziziye yakınlarındaki Garyan kasabasında yaklaşık beş aylık bir çalışma yürüten ve kendi imkanlarıyla oluşturdukları Alman Askerî Hastanesi'nde (sahra) yaralı askerlerin yanında sivil halkın da tedavisiyle ilgilenen Alman sağlık ekibi, bölgede kaldığı süre zarfında 11'i Alman, 2'si İngiliz, 7'si İtalyan olmak üzere toplam 20 Avrupalı; 251'i asker, 49'u subay ve memur, 11'i sivil (askerî birimlerde çalışan) olmak üzere toplam 311 Türk ordusu mensubu ile bölge halkından toplam 719 hastayı tedavi etmişti.

Balkanlar'da savaş rüzgarları esmeye başlayınca yardım hazırlıklarına başlayan Alman Kızılhaç ilk defa aynı savaşta dört devlete birden yardım teklifinde bulunmuştu. Osmanlı'nın dışında Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'a yardım yapmayı planlayan Alman Kızılhaç'nın teklifine bütün bu ülkelerden olumlu yanıt gelince beşi Osmanlı, beşi Sırbistan, ikisi Bulgaristan ve biri de Yunanistan'da olmak üzere toplam 13 istasyonda hizmet edecek sağlık ekipleri oluşturuldu. Osmanlı topraklarına gönderilecek ekipler (üçü İstanbul'da, ikisi Edirne'de) Harbiye Nezâreti ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin uygun göreceği yerlerde sağlık hizmeti verecekti. Dr. Liebert (Berlin), Dr. Heinrich Luxembourg (Köln) ve Dr. Lot-

har Dreyer ile Bakteriolog Dr. W. Geißler (Breslau) yönetiminde farklı tarihlerde İstanbul'a gelen sağlık ekibi Gümüşsuyu, Haydarpaşa ve Beylerbeyi gibi büyük hastanelerin yanında kendilerine tahsis edilen Vefa Mektebi, Baytar Mektebi ve İstanbul Mektebi-i Sultanîsi gibi savaş şartlarına bağlı olarak geçici bir süre hastaneye çevrilen mekanlarda hizmet etmişlerdi.

Diğer yandan Prof. A. Hildebrandt ve Prof. Kirschner (Königsberg) gibi alanında uzman doktorların yönetiminde iki sağlık ekibini de Edirne'ye gönderen Alman Kızılhaçı her iki bölgede binlerce Osmanlı askerinin tedavisiyle ilgilenmiş; Berlin'de iyi bir eğitimden geçerek bölgeye gelen sağlık ekipleri, modern silahların askerlerin vücudunda meydana getirdiği ağır tahribatı (schußverletzung) cerrahi müdahalelerle tedavi etmeye çalışmışlardı. Balkan Savaşları askerinin düşmanla mücadelesinin yanında salgın hastalıklara karşı da amansız bir mücadele verdiği bir savaş olduğundan Harbiye Nezâreti'nin girişimiyle Ayastefanos'ta oluşturulan Karantina Merkezi'nde Alman sağlık ekipleri toplam 1.030 hastayı tetkik etmiş ve bunlardan 349'unu kolera, dizanteri ve tifüs gibi rahatsızlıklardan dolayı tedavi altına almıştı.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde taraf-sızlığını ilan etmişti. Ancak Ağustos'un ilk haftasından itibaren gelişen olaylar ve Almanya'nın çabaları Osmanlı'yı savaşa katılmaya sürüklemiş; neticede genel

seferberliğini ilan eden Osmanlı Devleti, askerî hazırlıkların yanında yaralı askerlerin tedavileriyle ilgili sağlık birimleri oluşturma girişiminde bulunmuştu. Bu şekilde inşa edilecek hastanelerin 7.000 yataklık kapasitesinin ordu, 3.000 yataklık kapasitenin ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından açılması düşünülmüş; yaralı ve hastaların sevinde Ayastefanos (Yeşilköy), Tekirdağ, Gelibolu ve Çanakkale'nin sevkiyat iskeleleri olarak kullanılması na karar verilmişti.

Bütün bu hazırlıklara rağmen Osmanlı Devleti, birden fazla cephede mücadele verdiği için cephe gerisinde yürütmeye çalıştığı sağlık hizmetlerinde kimi zaman büyük zorluklar yaşayacaktı. Bu savaşta İstanbul, Çanakkale, Erzurum, Erzincan, Bağdat ve Filistin gibi farklı bölgelerde verilen mücadele nedeniyle mevcut olanakların hızla tükenmesi, Alman Salîb-i Ahmer Cemiyeti gibi uluslararası kuruluşların vereceği desteğin önemini artırıyordu. Birinci Dünya Savaşı başladığında Berlin'deki Merkez Komitesi yine Osmanlı cephelerine sağlık ekipleri gönderme kararı aldı. Bu kararın alınmasında Berlin'deki Genelsekreter Ludwig Kimmle'nin büyük etkisi olmuş ve onun girişimiyle alanlarında her biri uzman doktor, bakteriolog, hemşire ve hastabakıcı gibi sağlık personelinin yanında büyük miktarda sağlık malzemesi gönderilmişti.

Kafkas Cephesi'nde mücadelelerin başladığı ilk günlerde Alman Kızılhaçı savaşta gönüllü olarak hizmet edecek bir sağlık ekibini

1914 yılının sonlarına doğru Erzincan'a gönderdi. Yaklaşık bir aylık çalışmalar neticesinde şehirde bulunan Süvari Kışlası, Alman Salîb-i Ahmer Hastanesi olarak tanzim edilerek 8 Şubat 1915'te hasta kabulüne başlanmıştı.

Irak Cephesi'nde mücadeleler başladığında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Dr. Sami Bey'in başkanlığında Bağdat'ta çalışmalara başlamış ve ilk olarak şehirde bulunan hastanenin idaresini üstlenmişti. Bundan başka, 3.000 yatak kapasiteli altı hastanenin yanında Dicle Nehri'nde sallalar ve kayıklar içinde iki seyyar hastane kurulmuş; 150 yataklı başka bir hastane de ordu emrine verilmişti. Alman Kızılhaçı'nın Bağdat'a sağlık personeli gönderme durumu Berlin'deki Merkez Komitesi'nin kararından çok Harbiye Nezâreti'nin talebi doğrultusunda şekillenmişti. Harbiye Nezâreti, Irak Cephesi'nde sağlık çalışmalarına daha çok ihtiyaç duyulduğunu ve oluşturulacak bir ekibin Bağdat'taki 6'ncı Ordunun emrinde çalışma yürütmesinin daha faydalı olacağını Alman yetkililere iletince İstanbul'a gelen sağlık ekibi Dr. Stutzin (başhekim) yönetiminde; bir muhasip, yedi hemşire ve iki Türk tercüman ile 17 Şubat 1916'da İstanbul'dan Bağdat'a hareket etmiş; malzemelerin taşınması, yeni bir askeri hastanenin tesisi ve tanziminden sonra sağlık çalışmalarına ancak Temmuz ayında başlanabilmişti.

Alman Kızılhaçı'nın Osmanlı sınırları içerisinde sağlık çalışması yürüttüğü bir diğer bölge de Filistin'di. Kanal Cephesi'nde

mücadeleler başladığında Hilâl-i Ahmer Cemîyeti 1915 yılının Şubat ayı içerisinde Dr. Neşet Ömer Bey başkanlığındaki bir heyeti Kudüs'e göndermiş ve bu şekilde çalışmalara başlanmıştır. Alman Salîb-i Ahmer Cemîyeti'nin de Birinci Dünya Savaşı yıllarında Kudüs'te sağlık çalışması yürüttüğü bilinmektedir. Bu çalışmalar 1915 yılının ilk aylarından itibaren başlamış ve savaş boyunca devam etmiştir.

Savaş yıllarında büyük bir sağlık ekibi de İstanbul'a gönderilmişti. Mayıs (1915) ayında şehre gelen ekipte beş doktorun yanında on bir hemşire ve hastabakıcı bulunuyordu. Aynı yılın yazında ekibe üç doktor ve on hemşire/hastabakıcı daha katıldı. Bu ekip 1916 yılında bir askerî hastane açılana kadar daha evvel Fransız okulu olan St. Pulcherie'de görev yaptı. Alman Askerî Hastanesi'nin açılmasıyla birlikte burada göreve devam eden sağlık ekibi içinde cerrahi müdahale uzmanı da bulunuyordu. Alman Kızılhaççı İstanbul İstasyonu, özellikle Çanakkale'ye yakınlığı ve kimi zaman burayı personel ve malzeme bakımından desteklemesi nedeniyle önemli bir yere sahipti ve buradaki çalışmalar savaşın sonuna değin devam etmişti.

Alman Askerî Misyonu, Çanakkale Cephesi'nde kara savaşlarının başlamasıyla birlikte Alman askerler için sağlık birimleri oluşturma kararı almıştı. Askerî misyon ilk olarak Gelibolu'da bulunan Alman ve Avusturyalı askerler için bir sahra hastanesi kurma girişiminde bulundu. Has-

tane barakalardan inşa edilecekti ve bünyesinde salgın hastalıklarla mücadele etmek için bir de dezenfeksiyon birimi bulunacaktı. Grafen Hochberg öncülüğünde kurulan Bigalı Alman Sahra Hastanesi (Deutsches Feldlazarett Bighali) Mayıs (1915) ayında faaliyete başlamıştı. Bigalı köyü yakınlığında kurulduğu için bu isimle anılan hastane Maltepe yakınlığında bulunuyordu ve "Gelibolu Alman Kızılhaç Kampı (Feldlager der Deutschen Expedition des Roten Kreuz auf Gallipoli)" olarak da biliniyordu. Grafen Hochberg, İstanbul'daki Alman Askerî Misyonu'yla işbirliği içerisinde burada oldukça yoğun çalışmalar yürütmüş, Alman Kızılhaççı'nın daha sonra gönderdiği ekipler buraya ek barakalar inşa ederek hastanenin daha fazla yaralı ve hasta askere tedavi olanağı sunmasını sağlamışlardı.

Başlangıçta sadece Alman ve Avusturyalı askerlerin tedavisine bakan hastane ilerleyen zamanlarda Erzincan, Bağdat ve İstanbul Alman Askerî Hastaneleri'nde olduğu gibi, yaralı Türk askerlerini de kabul etmeye başlayacaktı. Mücadelelerin şiddetlenmesi ve yaralı sayısının artması üzerine Bigalı Alman Sahra Hastanesi'ne ek barakalar inşa edilmesi ve kapasitesinin artırılması gündeme gelince Merkez Komitesi yeni bir ekip gönderme kararı aldı. Bu görev için tespit edilen isimler şunlardı: Takım komutanı ve aynı zamanda hastanenin muhasebe işlerine bakacak olan Dr. Schwenninger (Berlin-Zehlendorf), barakaların inşası ve odaların tasarımına bakacak olan Richard

Burggraf (Thüringen-Jena), oda düzeni ile ilgilenecek olan Hastabakıcı Braune (Thüringen-Eisenach), hastanenin fırınıyla ilgilenecek olan Hastabakıcı Kunze (Sachen-Wilsdor) ve Hastabakıcı Schwandt (Sachen-Großenhain). Bu şekilde oluşturulan ekip 29 Kasım 1915 tarihinde Berlin'den ayrılmadan birkaç gün önce yabancı bir ülke ve iklimde, özellikle savaş ortamında sağlıklı bir çalışma yürütebilmeleri için eğitimden geçirilmişti. Ekibin Askerî Müfettişlik (Militär-Inspektor)'ten ülke dışındaki görev için izin alıp İstanbul'a hareket edeceği günlerde Merkez Komitesi bölgeye yeni bir ekip daha gönderme kararı almıştı. İkinci ekipte ise Prof. Michels (ekip lideri) ile on hemşire ve beş hastabakıcı bulunuyordu. Birinci ekipten birkaç gün sonra yola çıkan ikinci ekip de İstanbul'a ulaştı ve her iki ekip Alman Büyükelçiliği'nin rehberliğinde birkaç gün Pera'da bulunan otellerde dinlendikten sonra Harbiye Nezâreti'nin vereceği emri beklemeye başladı.

Harbiye Nezâreti'nin yaptığı planlamaya göre, Prof. Michels, Dr. Schwenninger ve on hemşire İstanbul'da kalacak, R. Burggraf ile diğer sağlık personeli ise Bağdat'ta bulunan 6'ncı Ordunun emrinde sağlık çalışması yürütecekti. Alman sağlık ekibinden Dr. Diesing (Yüzbaşı), Dr. Gundelfinger (Yüzbaşı), Katherina Uhl (hemşire), Marianne Werst (hemşire), Luise Heinkel (hemşire), Hedwig von Möller (hemşire) ve Kathe Lipinsky (hemşire) ise Gelibolu'ya gidecekler ve buradaki çalışmalara dâhil olacaklardı.

Bigalı Alman Sahra Hastanesi'ne gelen takviye ekip Berlin'den getirdiği malzemelerle 1915 yılının sonlarına doğru belirtilen alanda mevcut hastaneye ek barakalar inşa etmiş ve daha fazla yaralı ve hastaya bakma olanağı bulabilmişti.

Hastane yaklaşık 60 yatak kapasitesine sahipti ve 1916 yılının ortalarında hastanede iki doktor (Cerrah Dr. Lortze ve Dr. Boreil), üç hemşire (Martha, Ruth ve Irma) ve onlara yardım eden diğer Alman personel bulunuyordu. Bigalı Alman Sahra Hastanesi savaş yaralanmalarına müdahale edebilecek bir personel yapısına ve donanımına sahipti. Ancak, ağır yaralı gelen ve müdahale için malzemelerin yetersiz kaldığı durumlarda bu yaralı askerler Akbaş İskelesi'ne taşınıyor, buradan Alman Askeri Misyonu'na ait hastane vapurlarıyla İstanbul'a naklediliyordu. Askeri Misyon bu nakil işleri için dört vapur (Alman Kızılhaç'ına ait Reşid Paşa vapuru bu sayıya dâhil değildir) tahsis etmiş ve Çanakkale Cephesi'nden getirilen ağır yaralıların tedavisini sağlamak amacıyla İstanbul'da iki de askeri hastane kurmuştu.

Çanakkale'de Türk ordusu düşmanla mücadele ettiği kadar salgın hastalıklara karşı da büyük mücadele vermek zorunda kalmıştı. Savaş şartlarına bağlı olarak gelişen kolera, dizanteri, sıtma ve tifüs gibi hastalıklar başta Hilâl-i Ahmer olmak üzere Sıhhiye Nezâreti ve Alman Kızılhaç çalışanlarını salgınla mücadele konusunda zorlamıştı.

Örneğin, Filistin ve Irak'ta (Mayıs 1916-Aralık 1917) tifüs ve kolera salgını nedeniyle binlerce asker hayatını kaybetmişti (Marşal Von der Goltz Paşa da tifüsten 19 Nisan 1916'da Bağdat'ta hayatını kaybetmişti). Kafkas Cephesi'nde ise tifüs salgınına karşı hummalı bir mücadele verilmiş, şehirde bulunan Alman sağlık ekibi de bu salgına karşı önlemler almaya çalışmıştı.

Çanakkale Cephesi'nde mücadeleler, diğer cephelerle kıyaslandığında, çok da geniş olmayan bir alanda meydana geldiğinden sağlık birimlerine ağır yaralı olarak getirilen ancak, kurtarılmayan askerlerin kısa süre içerisinde defnedilmesi gerekiyordu. Savaş esnasında Bigalı Alman Sahra Hastanesi'ne de yüzlerce ağır yaralı asker getirilmiş; bunların bir kısmı ilk tedavilerinin ardından İstanbul'a nakledilmişken, bir kısmı ise vefat etmişti. Hastane yönetimi, yeni gelecek yaralılarla daha fazla ilgilenmek ve personelin iş yükünü hafifletmek amacıyla hastane yakınlarına bir de mezarlık (Lazaretsfriedhof) oluşturmak suretiyle vefat eden Türk ve Alman askerlerini buraya defnetmiştir. Hastaneye ait kayıt defterlerinde hayatını kaybeden yaklaşık 40 Türk askeri ile Alman askerlerine ait bilgilere de yer verilmiştir. Çanakkale Cephesi'nde kara savaşları 1916 yılının başlarında sona ermiş olsa da hastane, 30 Ekim 1918 tarihine kadar faaliyetine devam etmiş ve Alman askerlerinin dışında yaklaşık 1.200 Türk askerinin tedavisiyle ilgilenmiştir.

Çanakkale Cephesi'ndeki mücadeleler çetin geçtiği için yaralı asker sayısının çok olması nedeniyle ağır yaralı askerlerin İstanbul'a taşınması lüzumu ortaya çıkınca Şirket-i Hayriye ve Seyr-i Sefâin İdaresi'nden vapurlar kiralanmıştı. Alman Kızılhaçı da Bigalı Alman Sahra Hastanesi'ne getirilen yaralı askerlerin bir kısmını İstanbul'a taşımak için Seyr-i Sefâin İdaresi'nden Reşid Paşa Hastane Vapuru (Reschid Pascha Lazaretschiff/Hospital Ship Rechid Pasha)'nu kiralamış ve yaralı taşıma hususunda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yükünü hafifletmeye çalışmıştı. Alman sağlık çalışanlarının istihdam edildiği vapurda mutfak, memur odası ve bir hasta salonu vardı. Ayrıca ağır yaralılara müdahale edilebilecek kapasiteye sahip bir de ameliyathane bulunuyordu. Vapurla Akbaş İskelesi'nden alınan Türk ve Alman yaralı askerler Sirkeci veya Haydarpaşa İskelesi'ne ulaştırılıyor; buradan da Sirkeci Sevk-i Mecrûhîn Komutanlığı veya Zuefâ ve Mecrûhîn Sevk Komisyonu (Haydarpaşa) tarafından uygun hastanelere sevk ediliyordu.

Sonuç olarak, 93 Harbi'nden beri Osmanlı Devleti'nin yaptığı bütün savaşlarda cephe gerisindeki sağlık çalışmalarına personel ve malzeme desteğinde bulunan Alman Kızılhaçı Birinci Dünya Savaşı'nda da bu geleneğini devam ettirmiş; Çanakkale, Bağdat, Erzincan ve Kudüs'te açtığı sağlık birimleri ile başta Alman askerleri olmak üzere Türk askerlerine ve bölge ahalisine hizmet vermeye çalışmıştır. Dolayısıyla Osmanlı'nın bu son savaşında Almanya ile giriştiği ittifak (Waffenbünd-

nis), sağlık alanındaki yardımlaşmayı da beraberinde getirmiş ve özellikle Alman doktorların salgınla mücadele konusunda ortaya koydukları çalışma disiplini daha sonraki görevlerinde Türk sağlık personeli için önemli bir tecrübe olmuştur.

Kaynakça

- *Beiträge zur Kriegsheilkunde, Aus den Hilfsunternehmung der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz Während des Italienisch-Türkischen Feldzuges 1912 und des Balkankriegs 1912-13.* Hrsg: Central-Komitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Springer Verlag, Berlin, 1914.
- Burggraf, Richard. *“Meine Reiseerlebnisse und Tätigkeit bei der Irak-Expedition des Deutschen Roten Kreuzes Bagdad”.* Unter dem Roten Kreuz im Weltkrieg. Hrsg: Eduard Senstleben, Wolfgang Foerster und Gerhard Liesner, (Unter Mitwirkung des Deutschen Roten Kreuzes). Berlin: Vaterländischer Verlag C. U. Weller, 1934; s. 235-239.
- Çapa, Mesut. *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*. Ankara: Türkiye Kızılay Derneği, 2010.
- *“Das Deutsche Rote Kreuz in Tripolis”.* Das Rote Kreuz: Offizielles Organ des Schweizerischen Centralvereins vom Roten Kreuz, des Schweiz Militärsanitätsvereins und des Samariterbundes. 1912, Band 20; 333-336.
- *“Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri”*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. S. 15, 2012; 91-113.
- Kimmle, Ludwig. *Das Deutsche Rote Kreuz, Centrankomitee der Deutschen Vereine vom Roten Kreuz, Landesvereine vom Roten Kreuz.* Band 1, Berlin: Verlag Boll & Pickardt, 1910.
- Mühlmann, Carl. *Der Kampf um die Dardanellen 1915.* Berlin: Druch und Verlag von Gerhard Stalling, 1927.
- Machalett, Gerd und Ernst-Jürgen Finke. *“Die Medizinische Militärmission in Vorderasien 1914-1918”.* Wehrmedizinische Monatschrift, 59/2015; 248-258.
- *Notizen zur Hamburger Rotkreuzgeschichte, Newsletter des DRK Landesverbandes Hamburg e. V.* Hamburg: Themenblatt 5 Juni 2018.
- Riesenberg, Dieter. *Das Deutsche Rote Kreuz, Eine Geschichte 1864-1990.* München: Ferdinand Schöning, 2002.
- *Unter dem Roten Kreuz im Weltkrieg.* Hrsg: Eduard Senstleben, Wolfgang Foerster und Gerhard Liesner. (Unter Mitwirkung des Deutschen Roten Kreuzes). Berlin: Vaterländischer Verlag C. U. Weller, 1934; 228.
- Schweder, Paul. *Im Türkischen Hauptquartier.* Leipzig: Hesse & Becker Verlag, 1916.
- Tranmer, Keith. *“Gallipoli 1915/1916, Turkish Hospital Ship Rechid-Pasha”.* Forces Postal History Society Journal. Nr. 300, Summer 2004; 187.
- <https://www.gallipoli1915.de/feldlazarett-bighali> (Erişim Tarihi: 20.05.2024).

Atf

Şimşek, Muttalip. *“Alman Sâlib-i Ahmer Cemiyeti”*, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2024.

Muttalip Şimşek, *“Alman Sâlib-i Ahmer Cemiyeti”*, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2024.